

Werkdocument Financiering

Dit werkdocument is opgesteld door de projectgroep Financiering ter voorbereiding van het financieringshoofdstuk in het Energieakkoord voor duurzame groei. De hoofdlijnen van dit document alsook de integrale aanbevelingen zijn als pijler 10: *Financiering van duurzame investeringen* (hoofdstuk 12) in het Energieakkoord opgenomen. De projectgroep heeft dit werkdocument op 25 juni 2013 vastgesteld.

1 Inleiding

- 1.1 Het *Energieakkoord voor duurzame groei* heeft als doel de basis te leggen voor een consistent langetermijnbeleid voor broeikasgasreductie, energiebesparing en duurzame energie met een breed draagvlak bij werkgevers, werknemers, overheid natuur- en milieuorganisaties en andere maatschappelijke organisaties.
- 1.2 Dit Energieakkoord wil ook een krachtige impuls geven aan een verduurzaming van de economie en het mogelijk maken om grote stappen te zetten richting een energievoorziening die in 2050 volledig klimaatneutraal is.
- 1.3 De uitvoering van het Energieakkoord rept van een totaal investeringsvolume tot 2020 van circa 13 à 18 miljard euro dat vanaf 2014 benodigd zal zijn.
- 1.4 Daarbij is vanuit verschillende SER onderhandelingstafels aangegeven dat er behoefte is aan een structurele en daadkrachtige samenwerking tussen verschillende aanbieders van kapitaal (banken, verzekeraars, pensioenfondsen, venture capital en overheden) om met slimme krachtenbundeling de financiering van deze investeringen verder te optimaliseren. Men ervaart nu een gebrek aan financieringsmogelijkheden.
- 1.5 Daartoe is de projectgroep Financiering gestart met de functie van verkenner om te bezien of het mogelijk is om tot analyse en aanbevelingen te komen en, eventueel bij voldoende draagvlak, de deelnemende organisaties – de Nederlandse Vereniging van Banken, het Verbond van Verzekeraars en de Pensioenfederatie – te binden aan afspraken als onderdeel het Energieakkoord. Het verheugt de projectgroep dat het mogelijk is gebleken om een breed gedeelde analyse te maken waarbij feiten en fictie gescheiden zijn en dat er voldoende draagvlak is gebleken om te komen tot concrete afspraken welke dienstbaar zijn aan het Energieakkoord. Bij de totstandkoming van dit werkdocument is onderzocht in hoeverre de genoemde problemen overeenstemmen met de realiteit op de diverse terreinen van duurzame energie en op welke wijze eventuele problemen geadresseerd kunnen worden.
- 1.6 In dit werkdocument wordt nader ingegaan op dit financieringsvraagstuk en worden oplossingsrichtingen geformuleerd. Hierbij zij vermeld dat de in dit werkdocument vermelde financiële partijen niet hebben deelgenomen aan de onderhandelingen tussen verschillende maatschappelijke belangengroepen over de inhoudelijke ambities van het Energieakkoord. Financiële partijen doen geen

uitspraak over de (on)wenselijkheid van deze ambities en al dan niet technologiespecifieke invullingen daarvan. Vanuit deze neutrale positie is onderzocht op welke wijze de financieringsmarkt voor bovengenoemde investeringen beter kan gaan functioneren, gegeven een bepaalde uitkomst van het Energieakkoord.

2 Ambitie en analyse

Het Energieakkoord kan alleen slagen met een daarmee samenhangend financieringsprogramma waarin verschillende aanbieders van kapitaal, belangenorganisaties vanuit verschillende vraagsectoren en overheden vanuit een integrale benadering samen de juiste voorwaarden creëren voor optimaal financieerbare investeringen in energiebesparing, duurzame energie, energietransport en energieopslag met een marktconform risico-rendementsprofiel.

In het Energieakkoord maken marktpartijen en overheid waar nodig en mogelijk afspraken die het risico-rendementsprofiel van deze investeringen structureel verbeteren. Banken constateren dat er in Nederland, in vergelijking met het buitenland, te weinig financieerbare projecten zijn. Daarbij vinden grote projecten nagenoeg altijd financiering. Het zijn vooral de kleinere, veelal decentrale projecten die moeite hebben een goede financieringsopzet te creëren.

Daarnaast is er – vooral voor centrale duurzame energie - behoefte aan een structurele samenwerking tussen banken en institutionele beleggers om korte termijn financiering te transformeren naar lange termijn financiering. Daartoe is er momenteel nog geen volwassen markt vanwege gebrek aan vooraleerst schaalgrootte, in combinatie met een gebrek aan kennisuitwisseling, standaardisatie en homogeniteit.

3 Uitgangspunten

- 3.1 Om de in het Energieakkoord beoogde investeringen door burgers en bedrijven ook daadwerkelijk gefinancierd te krijgen, is voor de diverse segmenten een optimale match nodig tussen vraag en aanbod van kapitaal.
- 3.2 Energiebesparing en duurzame energie worden (met uitzondering van biomassa bijstook) gekenmerkt door relatief hoge investeringskosten, lage operationele kosten en een relatief lange levensduur. Financieringskosten vormen daardoor veelal een belangrijk onderdeel van de totale kosten en hebben een grote invloed op het rendement.
- 3.3 Vanwege de relatief lange investeringstermijn is een langjarig consistent en samenhangend beleid van de overheid cruciaal, zowel tijdens de ontwikkelfase (ontwikkelaars moeten jaren vooruit weten waar ze op aan kunnen) als in de realisatiefase. Onverwachte beleidswisselingen moeten tot een minimum beperkt worden.
- 3.4 De overheid kan met stimulerend beleid (zoals subsidies, staatsgaranties, participaties, infrastructuur, fiscale regelingen, overige wet & regelgeving, etc.) belangrijke drempels wegnemen, die het verschil tussen een financieerbare en een niet-financieerbare businesscase maken. Daarbij verdient het de voorkeur om bestaande beleidsinstrumenten te benutten, maar naar behoefte kunnen ook aanvullende instrumenten opgezet worden.

- 3.5 Marktpartijen kunnen het risico-rendementsprofiel van investeringen verbeteren door marktrisico's, constructierisico's en operationele risico's in de exploitatiefase weg te nemen of tot een minimum te beperken.
- 3.6 Voor het financieerbaar zijn van een project is het van belang dat eerst de onrendabele top is weggenomen. Dit is een opgaaf voor de onderhandelingstafels, dit rapport gaat niet over subsidiëringinstrumenten om deze onrendabele top weg te nemen. Een in de basis rendabel project vormt de start voor de financieringsvraag. Wel kan de overheid bezien of de beschikbare stimuleringsmiddelen efficiënter ingezet kunnen worden door middel van bijvoorbeeld het verder verlagen van rentekosten en het gericht inzetten van reeds bestaande instrumenten die deze rentekorting kunnen aanbieden (bijvoorbeeld Regeling Groenprojecten) in combinatie met een lagere subsidiëring.
- 3.7 De pensioenfondsen richten zich naar de belangen van hun deelnemers en gerechtigden. Daarnaast erkennen de pensioenfondsen het belang voor de samenleving en economie van haar deelnemers om constructief mee te werken aan financieringsmogelijkheden van het Energieakkoord. Daarbij zal uiteindelijk ieder individueel financieringsvraagstuk getoetst worden aan de eisen die door de pensioenfondsen aan haar beleggingen worden opgelegd.

4 Vraag naar financiering

- 4.1 De vraag naar financiering voor investeringen in energiebesparing en duurzame energie is zeer divers. Zo kan er onderscheid gemaakt worden tussen financiering met eigen vermogen en met vreemd vermogen. Bij grootschalige projecten met een lange terugverdientijd is het bovendien belangrijk om constructiefinanciering te onderscheiden van lange termijn exploitatiefinanciering na de constructiefase.
- 4.2 In de bijlage is een overzicht opgenomen van financieringsknelpunten zoals die in de verschillende vraagsegmenten door marktpartijen en kapitaalverschaffers worden ervaren.

5 Aanbod van financiering

Voor deze verschillende vormen van financiering zijn er de volgende aanbieders.

Aanbodsegmenten	Specifieke kenmerken
Particuliere financiering	Particulieren of een cluster van bedrijven (co-)financieren met hun eigen geld projecten, veelal lokaal. De financiering kan verschillende vormen aannemen, zoals het uitgeven van lokale obligaties, crowd funding of door inbreng in een lokaal duurzame energiecoöperatie of -B.V.
Banken	Vanuit banken kan vreemd vermogen worden ingebracht. Het is de hoofdtaak van banken om alleen vreemd vermogen te verstrekken als er een bepaalde mate van zekerheid kan worden gegeven over de terugbetaling van rente en aflossing. De energietransitie gaat gepaard met de introductie van nieuwe technologieën en de duurzame energie markt is nog volop in ontwikkeling, waardoor vreemd vermogen niet altijd de meest passende financieringsvorm is. Banken worden doorgaans gepercipieerd als risicomijdend. Banken hebben te maken met verscherpte regels van toezicht over de mate van risicoacceptatie (Basel III). Via de 'groenfondsen' kunnen

	banken tegen lagere rente leningen verschaffen.
Private equity	Deze financiers nemen een belang in een bedrijf (deel van het aandelenvermogen). Deze financiers zijn vooral gericht op de korte en middellange termijn. Hun belang is om hun aandelen op een later moment tegen een hogere prijs te verkopen.
Venture capital	Venture capital fondsen zijn private equity partijen die relatief risicovolle beleggingen aangaan, vaak in starters en innovatieve bedrijven. Zij zien voor zichzelf een rol bij het helpen vinden van een business model voor de ondernemer.
Institutionele beleggers	Pensioenfondsen en verzekeraars beleggen in projecten en ondernemingen en zijn daarbij vanwege hun solvabiliteitseisen overwegend terughoudend in risicoacceptatie van de beleggingen. Verzekeraars hebben daarbij te maken met verscherpte regels (Solvency II).
Rijksoverheid	Het Rijk vervult momenteel een stimulerende rol via de SDE+ en de fiscale regelingen zoals de Groenregeling, Energie Investeringsaftrek en de Milieu Investeringsaftrek. Ook zijn er relevante instrumenten met invloed op het risico-rendementsprofiel zoals leningen, garanties (waarbij opgemerkt zij dat garanties voor de overheid niet zonder kosten zijn), aandelenparticipaties en (samen met ander overheden en private partijen) revolverende energiefondsen.
Lokale overheden	Bij veel gemeenten en provincies bestaat de ambitie om de energietransitie te stimuleren met slimme financieringsinstrumenten. Het IPO (de provincies) heeft concrete beleidsplannen ontwikkeld waarin nationale krachtenbundeling met behoud van provinciespecifieke inzet van middelen centraal staat. Diverse lokale overheden hebben reserves opgebouwd uit de verkoop van energiebedrijven en kunnen met (de deelnemingen in) de netwerkbedrijven een deel van de investeringsopgave vervullen. Zij kunnen deze middelen inzetten voor (her)financiering van energieprojecten. Bovendien hebben een aantal provincies energiefondsen opgericht, die in de ontwikkelfase van projecten kunnen investeren en een deel van de risico's kunnen opvangen. Provincies (in de landsdelen) zetten bovendien een deel van de EU-middelen in voor energieprojecten onder het thema 'koolstofarme economie', waarbij combinaties mogelijk worden met andere financieringsbronnen (zie hieronder bij Europese Unie).
Europese Unie	Binnen de Europese programma's zijn meer middelen beschikbaar voor energieprojecten dan in de vorige begrotingsperiode. De Europese Commissie wil daarbij meer werken met fondsvorming. Voorwaarde is dan wel dat de nationale autoriteiten (zoals de provincies) deze opties mogelijk maken via bijvoorbeeld de operationele programma's voor de structuurfondsen of eigen intermediairs. Speciale aandacht daarbij verdient de Europese Investeringsbank (EIB). De EIB leent goedkoop geld en leent dat op haar beurt tegen gunstige voorwaarden uit aan banken en bedrijven. Verder is de EIB grootaandeelhouder van het Europees Investeringsfonds (EIF).

6 Optimalisatie van match tussen vraag en aanbod van financiering

Er zijn grofweg drie manieren om de match tussen vraag en aanbod van kapitaal voor projecten voor de energietransitie en de bijbehorende duurzame groei te optimaliseren.

6.1 *Standaardisatie*

Zonder de structuur van de financieringsketen zelf te wijzigen, kunnen marktimperfecties weggenomen en transactiekosten verlaagd worden door coördinatie en standaardisatie:

- Kennisbundeling tussen financiële instellingen
- Standaard contracten
- Pooling van gestandaardiseerde investeringsprojecten
- Administratieve optimalisatie met andere partijen (bijvoorbeeld aflossing via energiefactuur of one-stop-shop subsidie en financiering)
- Reduceren of afdekken van specifieke risico's door garanties van marktpartijen en/of overheid (waarbij opgemerkt zij dat garanties voor de overheid niet zonder kosten zijn)

6.2 *Transformatie*

Door bankfinancieringen te transformeren naar kapitaalmarktfinancieringen kunnen banken balansruimte vrijspelen. Banken (of participatiemaatschappijen of fondsen) verzorgen projectfinanciering bij de opstart van investeringsprojecten, maar bij een bepaalde volwassenheid worden de kasstromen uit deze projecten verkocht aan lange termijn beleggers. Beleggers willen daarbij dat de risico's deels achterblijven op de balans van de bank, zodat zij gecommitteerd zijn aan een goede lange termijn performance van de projecten. Transformatie van bankfinanciering naar kapitaalfinanciering kan plaatsvinden door:

- Een *case by case* benadering waarbij projecten van voldoende omvang door de bank onderhands worden geherfinancierd op de kapitaalmarkt.
- Een *special purpose vehicle* (hierna SPV) dat standaardiseert, coördineert en transformeert om vanuit de kasstromen afkomstig uit projecten een voor institutionele beleggers optimale belegging te creëren, met bijvoorbeeld een inflatiecomponent. Als er een *credit enhancement* door de Rijksoverheid en/of de Europese Investeringsbank vereist is voor een voldoende kredietbeoordeling voor institutionele beleggers, dan zal dit gemakkelijker op structurele basis georganiseerd kunnen worden via een SPV.

6.3 *Investeringsbank*

Het meest vergaand is het oprichten van een investeringsbank, die projecten keurt, financiert en vervolgens zelf financiering ophaalt op de financiële markten. Institutionele beleggers – maar ook Rijksoverheid, provincies, EIB en reguliere banken - kunnen dan participeren in het eigen vermogen van een dergelijk gecentraliseerd vehikel en beleggen in financiële producten die de investeringsbank al dan niet onder staatsgarantie uitgeeft. Duitsland heeft met KfW een dergelijk vehikel en het VK heeft een investeringsbank.

6.4 Marktpartijen en kapitaalverschaffers zijn het eens over de noodzaak van meer standaardisatie om in alle vraagsegmenten waar nodig marktinefficiënties weg te nemen en waar mogelijk transactiekosten te verlagen. Voor grootschalige duurzame energie projecten bestaat bovendien de breed gedeelde visie dat transformatie van de financiering noodzakelijk is om de ambities van het akkoord langjarig te kunnen financieren. Daarbij spelen de banken middelen vrij welke weer in nieuwe projecten aangewend kunnen worden. Welke vorm van transformatie hiertoe het beste werkt, zal door partijen verder verkend en uitgewerkt worden (zie artikel 8.3).

- 6.5 Verdergaande krachtenbundeling in de vorm van een nationale investeringsbank voor alle vraagsegmenten van de energiehuishouding is een optie die nu niet door alle partijen gedragen wordt, omdat de verwachting is dat standaardisatie en transformatie de marktinefficiënties al voldoende kunnen wegnemen. Wel zien sommige financiële partijen in specifieke niche sectoren (bijvoorbeeld de woningcorporatiesector) kansen voor een speciale investeringsbank.

7 Commitment en condities voor optimale financiering

- 7.1 Uit het Energieakkoord volgt volgens PBL/ECN een forse financiële opgaaf met een geraamd totaal benodigd investeringsvolume van 13 à 18 miljard euro tot 2020, oftewel 2 à 3 miljard euro per jaar vanaf 2014.
- 7.2 Uiteraard zonder zich op voorhand te kunnen committeren aan individuele financieringsaanvragen, verklaren de bij NVB aangesloten banken in principe te kunnen voorzien in de behoefte aan bancair vreemd vermogen en de financieringsvraag op adequate wijze te kunnen arrangeren bij de hierna vermelde investeringscategorieën als er goede en rendabele projecten worden aangeboden. Banken onderscheiden daarbij de navolgende condities voor een optimale markt voor financiering.
- 7.3 De Rijksoverheid verklaart kennis te nemen van de navolgende door banken relevant geachte condities zonder zich daaraan op voorhand te kunnen committeren, aangezien deze deel veelal uitmaken van bredere politieke afwegingen. Wel heeft de Rijksoverheid de intentie om zoveel mogelijk bij te dragen aan optimale financieringscondities voor zover de gevraagde condities op het competentieterrein van de rijksoverheid liggen.
- 7.4 **De belangrijkste voorwaarde voor optimale financiering die in alle sectoren geldt, is langjarig consistent, samenhangend en breed gedragen overheidsbeleid dat geborgd wordt in een bindend Energieakkoord.** Als belangrijk voorbeeld dient daarbij de huidige Groenregeling: langjarige consistentie van deze regeling is essentieel voor het benodigde vertrouwen om de hieruit voortvloeiende private middelen in te kunnen zetten voor groene projecten met een lange investeringstermijn.

7.5 Gebouwde omgeving (alle subsegmenten)

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

1. Het verdient de aanbeveling om te onderzoeken of aflossing via de opslag op de energiefactuur mogelijk is en of het leidt tot lagere transactie kosten voor de bank en een lagere kans op rebound gedrag door de consument.

Marktvorwaarden voor optimale financiering

2. De financiering kan worden geoptimaliseerd door deze integraal onderdeel te laten zijn van aantrekkelijke en ontzorgende one-stop-shop concepten waarbij:
 - o gebouweigenaren op laagdrempelige wijze goed geïnformeerde investeringsbeslissingen kunnen nemen
 - o bemiddeld wordt bij financiering (al dan niet via het Energiebesparingsfonds en al dan niet met aflossing wordt via de energiefactuur)
 - o de opbrengsten van de energiebesparing hoger zijn dan de kosten (inclusief financieringskosten)
3. Uitvoerders (aannemers / installateurs) dienen daarbij een betrouwbare

gebouwgebonden garantie op energieprestatie te kunnen afgeven.

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

4. Banken en marktpartijen kunnen gezamenlijk een standaard financieringscontract ontwikkelen voor de verschillende onderstaande subsegmenten van de gebouwde omgeving inclusief bepalingen over de energiebesparingsgarantie (en indien van toepassing aflossing via de energiefactuur).

7.5.1 Particuliere woningeigenaren

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

Financiering is voor de meeste particuliere woningeigenaren geen probleem. Door de huidige lage rente is ontsparen veel aantrekkelijker dan lenen. Voor de specifieke doelgroepen waarvoor de financiering wel een probleem is, kunnen de volgende maatregelen de financiering vergemakkelijken:

1. Het is zeer wenselijk dat het NIBUD de maandelijkse energiebesparingsopbrengsten op de woonlasten meeneemt in de regels ter bepaling van de maximale leencapaciteit voor consumptief krediet, waar banken zich aan moeten houden.
2. Het is bovendien wenselijk te onderzoeken of de huidige grens van € 8.000 voor energiebesparende investeringen verruimd kan worden naar € 30.000 in de Gedragscode Hypothecaire Financieringen (GHF) en ministeriële regelingen, onder voorwaarde van een aantoonbare energielabelsprong en lagere maandelijkse energielasten (c.q. woonlasten minimaal gelijk blijven).
3. Banken zien het Energiebesparingsfonds (door het Kabinet overeengekomen in het Woonakkoord) gecombineerd met een bewustwordingscampagne als een kansrijk instrument met hefboomwerking dat een grote impact op het behalen van de beoogde energiebesparing te heeft.
4. De hefboomwerking van het Energiebesparingsfonds kan worden geoptimaliseerd door het publieke deel daarvan zoveel mogelijk in te zetten als een first-loss garantie voor de financiering van specifieke consumentenmarkt segmenten met niet-afgedekte risico's, zoals verenigingen van eigenaren en particuliere woningeigenaren met lagere inkomens. Daarbij kan onderzocht worden of er aanvullend garanti kapitaal ingelegd kan worden door de Europese Investeringsbank en/of decentrale overheden.

Marktvorwaarden voor optimale financiering

Zie paragraaf 7.4

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

5. Voor de particuliere woningeigenaren wordt gebundelde uitvoering van de kredietverlening (bijvoorbeeld door Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederland en/of andere partijen) door banken gezien als een efficiënte uitvoeringswijze.

7.5.2 Woning coöperaties

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

1. De hefboomwerking van het Energiebesparingsfonds kan worden geoptimaliseerd door het publieke deel daarvan zoveel mogelijk in te zetten als een first-loss garantie voor financiering aan specifieke marktsegmenten met niet-afgedekte risico's, zoals gedeelde woningcomplexen van coöperaties en Verenigingen van Eigenaren, vanwege de extra complexiteit bij financiering daarvan. Daarbij kan onderzocht worden of er aanvullend garanti kapitaal kan worden ingelegd door de Europese Investeringsbank en/of decentrale overheden.
2. Om woningcorporaties nog meer ruimte te geven om uit te gaan van integrale woonlasten, is het wenselijk dat de regels voor Diensten van Algemeen Economisch Belang verruimd worden met energiebesparing en lokale duurzame energie

opwekking zodat deze ook met Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW) garantie kunnen worden gefinancierd.
Marktvvoorwaarden voor optimale financiering
Zie paragraaf 7.4
Financiële standaardisatie voor optimale financiering
Zie paragraaf 7.4

7.6 Commercieel vastgoed en particuliere woningverhuurders
Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering
1. Omdat risico's vaak de financieringsdrempel vormen en niet de beschikbaarheid van financieringsruimte bij banken, zou een garantieregeling de grootste impact hebben. Hier kan aangesloten worden op bestaande regelingen. Daarbij kan onderzocht worden of er aanvullend garanti kapitaal kan worden ingelegd door de Europese Investeringsbank en/of decentrale overheden.
Marktvvoorwaarden voor optimale financiering
2. Als er voldoende risico's afgedekt kunnen worden door bovengenoemde garantieregeling, dan kunnen marktpartijen (energieleveranciers, bouwbedrijven en installatiebedrijven) voldoende aanbod van ESCO (Energy Service Company) diensten ontwikkelen voor off-balance financiering van energiebesparing.
Financiële standaardisatie voor optimale financiering
3. ESCO dienstverleners kunnen gezamenlijk standaard energieprestatie contracten voor verschillende sectoren binnen commercieel vastgoed ontwikkelen.

7.6.1 Maatschappelijk vastgoed
Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering
1. Rijk, provincies en gemeenten kunnen ter bestrijding van de split incentive de toepassing van ESCO contracten zoveel mogelijk stimuleren door praktische belemmeringen te identificeren en weg te nemen.
Marktvvoorwaarden voor optimale financiering
2. Marktpartijen (energieleveranciers, bouwbedrijven en installatiebedrijven) kunnen voldoende aanbod (kwalitatief en kwantitatief) van ESCO diensten ontwikkelen.
Financiële standaardisatie voor optimale financiering
3. ESCO dienstverleners kunnen gezamenlijk standaard energieprestatie contracten ontwikkelen voor maatschappelijk vastgoed.

7.6.2 Lokale energie coöperaties
Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering
1. Een financierbare business case voor decentrale duurzame energie via energiecoöperaties of VvE's vereist voldoende overheidsstimulering, waarbij het zeer cruciaal is dat deze stimulering gedurende de economische levensduur van de investering gegarandeerd wordt.
2. Omdat risico's vaak de financieringsdrempel vormen en niet de beschikbaarheid van financieringsruimte bij banken, zou een garantieregeling de grootste impact hebben. Wellicht kan aangesloten worden op bestaande regelingen (zoals de GO-regeling). Daarbij kan onderzocht worden of er aanvullend garanti kapitaal kan worden ingelegd door de Europese Investeringsbank en/of decentrale overheden.
3. Wettelijke belemmeringen voor crowd funding als financiële basis voor financiering van energiecoöperaties zouden weggenomen kunnen worden.
Marktvvoorwaarden voor optimale financiering

4. Professionalisering van energiecoöperaties is een belangrijke eis voor financiering, waarbij succesvolle energiecoöperaties wellicht de krachten kunnen bundelen in een overkoepelende nationale coöperatie.

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

5. Banken kunnen in samenwerking met de hiervoor vermelde nationale coöperatie van energiecoöperaties standaard financieringsarrangementen ontwikkelen met heldere financieringschecklists voor verschillende typen investeringsprojecten zoals zon-pv, collectieve warmte/koude, etc.

7.7 Industrie & tuinbouw

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

1. Omdat risico's vaak de financieringsdrempel vormen en niet de beschikbaarheid van financieringsruimte bij banken, zou een garantieregeling de grootste impact hebben. Daarbij wordt allereerst gewezen op de bestaande regelingen (zoals de GO-regeling). Daarbij dient onderzocht te worden of er aanvullend garantiekapitaal kan worden ingelegd door de Europese Investeringsbank en/of decentrale overheden.
2. Daar waar ESCO's een rol kunnen spelen in investeringen in facilitaire processen is een daarop toegesneden garantieregeling gewenst.
3. Stimuleer planologische optimalisatie voor zowel de industrie als voor de landbouw, zodat efficiënter gebruik kan worden gemaakt van restwarmte.

Marktvorwaarden voor optimale financiering

4. Het identificeren van breder toepasbare besparingsmaatregelen en het, waar mogelijk, standaardiseren van een garantie op energieprestatie en de financieringswijze is noodzakelijk om markttoepassing te vergroten en transactiekosten laag te houden.
5. Het zou zeer wenselijk zijn als er een Nationaal Expertise Centrum Energiebesparing Industrie en Tuinbouw opgericht wordt waarin brancheorganisaties LTO, VEMW, FME en VNCI een actieve rol vervullen richting hun achterban in de kennisdeling over energiebesparing (zoals voorbeelden van 'laaghangend fruit').

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

6. Bovengenoemd Expertise Centrum kan banken ondersteunen bij beoordeling van financieringsaanvragen met objectieve informatie over specifieke bedrijfsprocessen en omgevingscontexten.
7. LTO, VEMW, FME en VNC en ESCO dienstverleners kunnen gezamenlijk standaard energieprestatie contracten ontwikkelen voor industrie en tuinbouw, daarbij gebruik makend van bovengenoemde GO-regeling.

7.8 Centrale duurzame energie productie (alle subsegmenten)

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

1. Het is uiteraard een beleidskeuze van de overheid waarin partijen geen positie nemen, maar zolang de externe kosten van conventionele energie niet of onvoldoende geïnternaliseerd worden door ETS en/of op basis van een gedifferentieerde energiebelasting (conform de concept EU richtlijn), is voor een rendabele businesscase een robuuste en langjarig betrouwbare SDE+ subsidieregeling noodzakelijk die voldoende zekerheid biedt aan ontwikkelaars van projecten en hun financiers.
2. Het is noodzakelijk om de procedures voor alle benodigde vergunningen en de SDE+ substantieel te verkorten en aan elkaar te koppelen. Zo worden beleidsrisico's en onnodige kosten in de ontwikkelingsfase geminimaliseerd.
3. Het is uiteraard een beleidskeuze van de overheid waarin partijen geen positie

nemen, maar overwogen zou kunnen worden of de Staat, bijvoorbeeld via EBN, een stimulerende rol kan gaan vervullen in de ontwikkel- en bouwfase van met name duurzame energie projecten. Dit wordt momenteel al onderzocht voor geothermie.

4. Kostenverlaging van duurzame energie komt vooral door opschaling van bestaande technologieën, dus innovatiebeleid mag daar niet teveel ten koste van gaan.
5. Aanbevolen wordt om te onderzoeken hoe subsidieregelingen zoals SDE+ budgetneutraal, inclusief het beprijzen van onderstaande risico's voor de overheid, verder kunnen worden geoptimaliseerd
 - o met garanties door de Rijksoverheid en/of de Europese Investeringsbank ter afdekking of reductie van specifieke risico's vanwege het verband tussen rente en benodigde SDE+ subsidie (lagere rente leidt minder benodigde subsidie).
 - o door het bodemtarief in de SDE+ regeling te verwijderen of te verlagen. Het bodemtarief leidt door het risico tot een hogere rente, dus tot een hogere onrendabele top. Bezien kan worden of de baten van het verlagen van de rente opwegen tegen de lasten van het verdwijnen van het bodemtarief.

Marktvorwaarden voor optimale financiering

-

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

6. Om de ambities van het Energieakkoord op het gebied van centrale duurzame energieopwekking te kunnen financieren, achten banken transformatie van gestandaardiseerde bankfinancieringen, voor grote aantallen langjarige en kapitaalintensieve duurzame energieprojecten, naar kapitaalmarktfinanciering, na oplevering en aantoonbare kasstromen van deze projecten, noodzakelijk.

7.8.1 Energie productie - Wind op land

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

1. Het is uiteraard een beleidskeuze van de overheid waarin partijen geen positie nemen, maar de toepassing van de Rijkscoördinatieregeling voor wind op land projecten kan versterkt worden met financiële participatie mogelijkheden voor omwonenden en de fiscale stimulering van deze participatiemogelijkheden.

Marktvorwaarden voor optimale financiering

-

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

Zie artikel 7.7

7.8.2 Energie productie - Wind op zee

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

1. Een aanbestedingspad met duidelijke gunningscriteria, dat steeds gegarandeerd 5 jaar vooruitloopt, geeft marktpartijen de ruimte om zich goed voor te bereiden en zorgt ervoor dat supply chain risico's tijdig kunnen worden geminimaliseerd.
2. Het is daarbij zeer wenselijk om concessies aan te besteden van reeds onderzochte en gunstig gebleken locaties met reeds afgegeven vergunning binnen gestandaardiseerde constructie eisen.
3. Bovendien vraagt langjarige investeringszekerheid voor marktpartijen om allocatie van voldoende geormerkt budget voor wind op zee binnen de SDE+.
4. Aanbevolen wordt te onderzoeken hoe met een budgetneutrale optimalisatie van beleidsvoorwaarden de onrendabele top voor wind op zee projecten aanzienlijk verlaagd en de financierbaarheid van deze projecten verbeterd kan worden:
 - o Mogelijk kan het gemeenschappelijk aanleggen van een net op zee tot lagere totaalkosten leiden en maakt verekening daarvan via netbeheerkosten

projectfinanciering een stuk aantrekkelijker (want verschuiving van een substantieel deel van de kosten en risico's naar netbeheerder). Een optimale samenwerking daarbij met Noordzee omringende landen is van belang.

- Verlengen van concessies wind op zee van 20 naar 40 jaar (dus voor een dubbele constructie en exploitatie)

Marktvvoorwaarden voor optimale financiering

5. Om de betrouwbaarheid van de projectontwikkelaar zoveel mogelijk te borgen en om te voorkomen dat er wel subsidie wordt toegekend maar het project vervolgens niet gefinancierd kan worden, verdient het de aanbeveling dat de subsidieverlener een bankgarantie van de projectontwikkelaar eist.

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

Zie artikel 7.7

7.8.3 Energie productie – Bio-energie

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

Zie artikel 7.7

Marktvvoorwaarden voor optimale financiering

1. De investeerder dient de beschikbaarheid van bio-materiaal op een stabiel volume, kwaliteit- en prijsniveau te kunnen garanderen gedurende de looptijd van de financiering.
2. Platform Bio-energie kan onderzoeken of er periodieke investeringspools georganiseerd kunnen worden van gestandaardiseerde investeringsprojecten

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

3. NVB kan daartoe in samenwerking met Platform Bio-energie standaard financieringsarrangementen ontwikkelen met heldere financieringschecklists voor verschillende typen investeringsprojecten in bio-energie.
4. Deze financieringsarrangementen kunnen ook gedeeld worden met de Rijksoverheid als input voor de financiële uitgangspunten voor de SDE+.

7.8.4 Energie productie – Aardwarmte

Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering

1. Optimalisatie van de vergunningsprocedure voor aardwarmte kan tot een betere spreiding van risico's en kosten in de verschillende fasen van een project en daarbij vooral de startfase laagdrempeliger maken.
2. Aanbevolen wordt om de bestaande TERM garantieregeling voor misboringen te optimaliseren met:
 - een nader uit te werken first-loss overheidsgarantie ter reductie van het kredietrisico bij collectieve aardwarmte projecten (bijv. een groep tuinders)
 - een verzekering van het injectierisico

Marktvvoorwaarden voor optimale financiering

3. Platform Geothermie en LTO kunnen onderzoeken of er periodieke investeringspools georganiseerd kunnen worden van gestandaardiseerde investeringsprojecten.

Financiële standaardisatie voor optimale financiering

4. NVB kan daartoe in samenwerking met Platform Geothermie en LTO standaard financieringsarrangementen ontwikkelen met heldere financieringschecklists voor verschillende typen investeringsprojecten in aardwarmte.
5. Deze arrangementen kunnen ook gedeeld worden met de Rijksoverheid als input voor de financiële uitgangspunten voor SDE+ subsidie.

Banken zien voor zichzelf geen nadrukkelijke rol bij het financieren van precompetitieve innovatieve cleantech producten. Dit is vooral het terrein van venture capital verstrekkers en zij achten de volgende condities belangrijk voor optimale financiering:

7.9 Cleantech innovatie
Beleidsvoorwaarden voor optimale financiering
1. Er dient een betere coördinatie en afstemming plaats te vinden tussen financiers en overheden (decentraal, nationaal en Europees) om te komen tot een optimale aanwending van beschikbare financiële middelen waarbij de TOP-sector Energie een regierol dient te nemen.
2. Voor innovatie in duurzame energie en energiebesparing is subsidie noodzakelijk om tot financierbare businesscases te komen, maar dat is uiteraard een beleidskeuze voor de overheid waarin partijen geen positie nemen.
Marktvorwaarden voor optimale financiering
-
Financiële standaardisatie voor optimale financiering
-

8 Afspraken voor verdere uitwerking van standaardisatie en transformatie

- 8.1 NVB en Rijksoverheid zijn overeengekomen om een gezamenlijk Expertisecentrum op te zetten ter bundeling van technische, financiële en organisatorische expertise ter verdere uitwerking en gecoördineerde implementatie van financiële standaardisatie. De details van deze samenwerking zullen worden vastgelegd in een separate Green Deal.
- 8.2 Daarbij zal met IPO en VNG onderzocht worden hoe provincies en gemeentes die een actieve financieringsrol in de energietransitie ambiëren, kunnen participeren in dit Expertisecentrum zodat de inzet van hun financiële middelen geoptimaliseerd kan worden.
- 8.3 De NVB, het Verbond van verzekeraars, de Pensioenfederatie en de Rijksoverheid spreken af om in de komende maanden met een geheel open vizier nader uit te werken onder welke voorwaarden bancaire financiering van grootschalige duurzame energieprojecten optimaal getransformeerd kan worden naar kapitaalmarktfinanciering door binnen en buitenlandse institutionele beleggers. Waar relevant zal daarbij zo veel mogelijk aansluiting gezocht worden met het parallelle traject waarin Rijksoverheid en financiële partijen mogelijkheden onderzoeken voor het herfinancieren van Nederlandse hypotheek, infrastructuur, etc., uiteraard met in achtname van de grote verschillen tussen de onderliggende markten.
- 8.4 De minister van EZ is namens het kabinet de starteigenaar voor de gezamenlijke uitwerking door partijen van deze transformatie. De Minister van EZ stelt daartoe op korte termijn een kwartiermaker aan die binnen 6 maanden (begin 2014) een uitwerking zal presenteren voor de pilotfase van het project financiële transformatie. De pilotfase zal op basis van de opgedane ervaring overgaan in de structurele fase. De NVB, het Verbond van verzekeraars en de Pensioenfederatie zetten voor het kwartiermaken de vereiste kennis en expertise in. De kwartiermaker zal daarbij ook een internationale klankbordgroep instellen om deze uitwerking tussentijds en achteraf te laten toetsen vanuit het perspectief van buitenlandse institutionele beleggers. Hiertoe zullen onder andere partijen zoals

Alberta Investment Management Corporation, Danish Pension Fund, Allianz en Climate Bonds Initiative worden uitgenodigd.

Bijlage - Overzicht van actuele financieringsknelpunten per vraagsegment zoals ervaren door marktpartijen en kapitaalverschaffers

Vraagsegmenten & financieringsknelpunten
Algemeen financieringsknelpunt voor alle vraagsegmenten
<ol style="list-style-type: none"> 1. Juist vanwege het veelal kapitaalintensieve en lange termijn karakter van investeringen in broeikasgasreductie, energiebesparing en duurzame energie vormt 'beleidsrisico' als gevolg van inconsistent Nederlands overheidsbeleid voor kapitaalverschaffers het belangrijkste financieringsknelpunt in alle vraagsegmenten.
Gebouwde omgeving: algemene financieringsknelpunten voor alle subsegmenten
<ol style="list-style-type: none"> 1. Gebouweigenaren geven een lage prioriteit aan energieprestatie verbeterende investeringen als zij niet kunnen profiteren van de opbrengsten. 2. De informatievoorziening voor goede investeringsbeslissingen is beperkt en diffuus 3. Financiering is nu een los onderdeel in plaats van een integraal aanbodspakket. 4. Het is voor energieleveranciers nu wettelijk niet mogelijk om kredietbemiddeling voor energieprestatie verbeterende investeringen te verzorgen en aflossing via hun energiefactuur faciliteren. 5. Er is onzekerheid over daadwerkelijk verbeteren van energieprestatie en dus op terugverdiendtijd, deels door kwaliteit van uitvoering door aannemer/installateur en deels door het gedrag van de gebruikers van het gebouw (rebound-effect). 6. Banken lopen een reputatie risico als de uitvoering niet gegarandeerd is. 7. Financieringen voor energiebesparing in de gebouwde omgeving zijn zeer divers waardoor er slechts beperkte standaardisatie en bundeling mogelijkheid is. 8. Voor banken leidt deze diversiteit tot relatief hoge transactiekosten per lening.
Gebouwde omgeving: financieringsknelpunten voor particuliere woningeigenaren
<ol style="list-style-type: none"> 1. Notariskosten kunnen bij kleinere investeringen een drempel vormen voor hypothecaire financiering van energieprestatie verbeteringen 2. De door NIBUD vastgestelde regels voor maximale leencapaciteit waar banken zich bij verstrekking van consumptief krediet aan dienen te houden is nog gebaseerd op hypotheeklasten in plaats van woonlasten (hypotheek plus energiekosten) 3. Vanwege de dalende huizenprijzen hebben veel woningeigenaren beperkte kredietwaardigheid (er staan nu 800.000 hypotheek 'onder water', 21% van totaal) 4. Wetgeving en afwezigheid van garanties maken financiering van Verenigingen van eigenaren onaantrekkelijk voor banken.
Gebouwde omgeving: financieringsknelpunten voor woning coöperaties
<ol style="list-style-type: none"> 1. Gedeelde woningcomplexen van coöperaties en Verenigingen van Eigenaren bieden extra complexiteit bij financiering. <p><i>NB: het door velen nog gepercipieerde knelpunt van 'split incentive' (kosten en baten van energiebesparing komen niet bij dezelfde partij terecht) lijkt inmiddels door AEDS en Woonbond verholpen met de Woonlastenwaarborg. Dit garandeert huurders dat woonlasten ondanks eventuele huurverhoging door energiebesparende maatregelen gemiddeld voor het hele complex zullen dalen.</i></p>
Gebouwde omgeving: financieringsknelpunten voor particuliere woning verhuurders
<ol style="list-style-type: none"> 1. Veel particuliere woning verhuurders hebben momenteel een beperkte kredietwaardigheid, doordat de verhuurobjecten vaak met vreemd vermogen gefinancierd zijn. 2. Onroerend goed is uitgesloten van GO-regeling (Garantie Ondernemingsfinanciering) <p><i>NB: ook hier geldt dat het knelpunt van split incentive inmiddels lijkt te zijn verholpen doordat het Energielabel is opgenomen in het Woningwaarderingssysteem, dat aangeeft hoeveel de verhuurder bij welk energielabel de huur mag verhogen.</i></p>

Gebouwde omgeving: financieringsknelpunten voor commercieel vastgoed
<ol style="list-style-type: none"> 1. Door overcapaciteit op de vastgoed markt en de algemene conjunctuur is er momenteel een relatief groot kasstroom risico door wegvallende huromzet. 2. Voor leegstaande objecten is er geen prikkel tot energieprestatie verbetering. 3. Veel professionele vastgoedeigenaren hebben inmiddels een zwakke balanspositie 4. Bij verhuurde objecten komen de kosten en baten van energieprestatie verbetering niet bij dezelfde partij terecht (split incentive). 5. ESCO constructie komt moeizaam van de grond in commerciële sector door te grote kasstroom risico's. 6. Onroerend goed is uitgesloten van GO-regeling (Garantie Ondernemingsfinanciering)
Gebouwde omgeving: financieringsknelpunten voor maatschappelijk vastgoed
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kosten en baten van energieprestatie verbetering komen niet bij dezelfde partij terecht (split incentive). 2. Er is nog veel onbekendheid met ESCO constructie, terwijl deze in potentie veel kansen biedt.
Gebouwde omgeving: financieringsknelpunten voor energie coöperaties
<ol style="list-style-type: none"> 1. Tot op heden is er nog geen rendabele businesscase bij decentrale energieopwekking voor de meter (salderen voor de meter is niet mogelijk). 2. Er is grote diversiteit in professionaliteit van energiecoöperaties. 3. Afwezigheid van garanties maakt financiering van energiecoöperaties onaantrekkelijk voor banken.
Financieringsknelpunten voor industrie & tuinbouw
<ol style="list-style-type: none"> 1. Vanwege de economische situatie heeft een relatief groot deel van de bedrijven (of hun moederbedrijf) momenteel een lage kredietbeoordeling en is er voor deze bedrijven geen of alleen tegen hoge rente financiering te verkrijgen. 2. Projecten zijn vaak bedrijfs- en omgevingspecifiek (combinatie van productieproces, ligging, etc.), dus om tot een juist oordeel van de financieringsaanvraag te komen is veel specifieke kennis nodig. Dit leidt tot relatief hoge transactiekosten per lening. 3. Vooral bij kleinere bedrijven is er een gebrek aan kennis/inzicht om rendabele maatregelen snel op te sporen. 4. Er zijn voldoende projecten met een positieve ROI voor het bedrijf maar binnen het beperkte investeringsbudget, krijgen andere investeringen vaak de voorkeur vanwege een hogere ROI en meer impact op core business. 5. Energiebesparing bevat vaak ketengerichte of gebiedsgerichte maatregelen waarbij de kosten en de baten vaak verdeeld zijn over veel verschillende partijen. 6. Industriële procesinnovaties kunnen significante verbetering van de energie-efficiëntie opleveren, maar zijn vaak relatief kapitaalintensief en risicovol. 7. MJA bedrijven zijn voorzichtig met korte termijn ambities, omdat ze ook voor de toekomst besparingspotentieel moeten houden 8. ESCO constructie komt moeizaam van de grond in commerciële sector door te grote kasstroom risico's.
Centrale duurzame energie: algemene financieringsknelpunten voor alle subsegmenten
<ol style="list-style-type: none"> 1. De huidige ondergrens in de SDE+ regeling zorgt voor een extra financieringsrisico en heeft dus een renteverhogend effect, waardoor de onrendabele top groter wordt en er meer subsidie nodig is.
Centrale duurzame energie: wind op land
<ol style="list-style-type: none"> 1. Er is een relatief hoog beleidsrisico in ontwikkelingsfase vanwege maatschappelijke weerstand (NIMBY) en mede daarmee samenhangende vergunningprocedures.
Centrale duurzame energie: wind op zee
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wind op zee (WOZ) is nog een relatief jonge technologie, waarbij het door gebrek aan trackrecord is het lastig om de betrouwbaarheid van de projectontwikkelaar in

te schatten.

2. WOZ projecten kennen een relatief hoog overheidsbeleidsrisico in ontwikkelingsfase (vergunning en subsidie). Dit betekent onnodig hoger risico en daarmee gepaard gaande financieringskosten
3. Relatief complexe projectfinanciering met groot herfinancieringsrisico
4. Relatief hoog constructie en technologie risico
5. Supply chain risico bij sterke groei
6. Bij een hoge ambitie ontstaat er voor banken de noodzaak tot herfinanciering op de kapitaalmarkt (ook vanwege eisen Basel III) met bijbehorend herfinancieringsrisico.

Centrale duurzame energie: bio-energie

1. Relatief hoog supply chain risico (bio-materiaal en glycerine)
2. Verzwakte reputatie op basis van slechte ervaringen bij financiering biomassa covergisting, met name door gestegen prijzen van biomassa input.
3. Een Europese richtlijn staat gebruik van producten uit behandelde mest als bijvoorbeeld kunstmest in de weg

Centrale duurzame energie: aardwarmte

1. Aftopping SDE+ van subsidiabel vermogen voor aard- en warmtebronnen leidt tot hogere financieringskosten.
2. Hogere risico's en lastige financierbaarheid bij collectieve projecten voor en door meerdere tuinders
3. Risico van misboring
4. Lastige en langdurige vergunningsprocedures

Clean tech innovatie

1. Tekort aan kapitaal 'early stage' financiering
2. Financiering van 'first of a kind' projecten is vaak lastig vanwege relatief weinig rendement op fondsen in verhouding tot risico (lager dan andere technologieën)
 - a. Cleantech is anders, bedrijvigheid is anders, cycli duren langer, besluitvorming utility business langzamer, hogere kwaliteitseisen, valley of death is langer en breder dan andere technologieën, veel regelgeving
 - b. Lager rendement door kapitaalsintensiever karakter dan andere technologieën
 - c. Te weinig succesverhalen zichtbaar
 - d. Langere termijn voor exit
 - e. Ontbreken van een stimulerende thuismarkt
 - f. Bepaalde fondsmanagement capaciteit
 - g. Te risicovol voor banken vanwege aanzienlijke kapitaal behoeften, lange terug verdientijden, onzekere markt condities, onzekerheid door schommeling in energieprijzen en vaak nog te hoge kosten per KWh of m3.
 - h. Te lange terugverdientijden en te hoge investeringen voor venture capitalists
 - i. De benodigde specialistische kennis is niet altijd aanwezig.